

Деякі аспекти державотворчих процесів та конституційних актів української нації на початку ХХ століття

Віталій Гуменюк,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права,

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» м. Київ, Україна,

e-mail: HumeniukVV@krok.edu.ua,

ORCID: 0000-0001-8562-4389

Актуальність цієї роботи обумовлена подіями, які відбулися на території України з 2014 року, а саме: анексія Автономної Республіки Крим, військове вторгнення на Східну Україну, а також повномасштабне військове вторгнення 24 лютого 2022 року на Українську державу, що є прикладами (р)осійських експансіоністських амбіцій та імперіалістичної політики. Об'єктом дослідження є державотворчі процеси, що відбувалися на початку минулого століття в умовах революційних подій 1917 року.

Українське державотворення з погляду історії, теорії і практики становлення і розвитку, порушує численну кількість вкрай важливих питань теоретико-правового характеру, що прямолинійно пов'язуються з процесами історико-правової генези конструктивного утворення, постановня і побудови Української держави. Фактично, це наука життя Української нації, що відкриває шлях новим поколінням до знань та вчень про своє історико-правове минуле, до правильного визначення дороговказів у майбутнє; до правдивого висвітлення державно-правових аспектів виникнення і діяльності Українських Республік. Безсумнівно, історико-правова генеза Українського державотворення також дозволяє знати славу та героїчну сторінку українського національного патріотизму під час волевої боротьби українства за власну державність і незалежність.

Одними з напрямками державотворення Української нації є державотворчі процеси Української Далекосхідної Республіки та Західноукраїнська Народна Республіка.

Відтак розроблення власної Конституції відіграє ключову роль функціонування Української держави. Вважається, що при розробленні Конституції Західноукраїнської Народної Республіки та Української Далекосхідної Республіки, у яких простежування спадкоємності правових традицій та інститутів у різних історичних контекстах Українського державотворення, основоположною стала, зокрема Конституція Пилипа Орлика. Саме це зумовило дотримання основних принципів та цінностей: української історичної спадковості, національної ідеї, демократичні принципи та ідеї власної незалежної держави.

Українська Далекосхідна Республіка та Західноукраїнська Народна Республіка виникли в умовах боротьби за національне самовизначення, а їх Конституції, які містили положення про захист української мови, культури та традицій, розроблялися в період та умовах революційних подій 1917 року і

боротьби за незалежність.

При розробленні Конституції Західноукраїнської Народної Республіки відіграло значення її мультинаціональний характер і досвіду австрійського конституціоналізму, що пов'язано із тим, що Західноукраїнська Народна Республіка була проголошена в умовах Першої світової війни та розпаду Австро-Угорської імперії. Це створило унікальний конституційний експеримент зі своїми перевагами та недоліками.

Відповідно до Статуту Української Національної Ради Західноукраїнської Народної Республіки Українська Національна Рада має право і обов'язок: виконати іменем українського народу Австро-Угорської монархії його право самоозначення та прийняти рішення про державну долю всіх областей, заселених тим народом; прийняти усі постанови та заходи репрезентативного, законодавчого та адміністративного характеру [1].

Правотворчим та державотворчим актами про створення Західноукраїнської Народної Республіки є «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії» від 13 листопада 1918 року. Згідно з вказаним Законом, який можемо вважати «малою Конституцією», Західна-Українська Народна Республіка – держава, проголошена на підставі права самовизначення народів Українською Національною Радою у Львові 16 жовтня 1918 року. Державна територія Західноукраїнської Народної Республіки складається з української суцільної етнографічної області в межах колишньої Австро-Угорської монархії [2].

Українська Національна Рада Західноукраїнської Народної Республіки зобов'язалась до розроблення Конституції для утвореної тим способом держави, на основах: загального, рівного, тайного і без посеред нього права голосування з пропорціональним заступництвом, з правом національно-культурної автономії та з правом заступництва в уряді для національних меншин (Проклямація Української Національної Ради Західноукраїнської Народної Республіки від 19 жовтня 1918 року) [3].

Обрана в жовтні 1918 року Українська Національна Рада Західноукраїнської Народної Республіки проголосила Галичину, Буковину Північну та Закарпатську Україну складовими цілісної Української держави і постановила розробити її конституцію. Згодом за замовлення уряду Західноукраїнської Народної Республіки С. Дністрянський наприкінці 1920 року, хоч і в еміграції, розробив проєкт Конституції Західноукраїнської Народної Республіки, головними засадами якої є утвердження Республіки як самостійна і правова унітарна напівпрезидентська демократична республіка, де її громадянам гарантувалася натуральна, особиста, політична та економічна свобода. Разом з тим передбачалося об'єднання Західноукраїнської Народної Республіки з Великою Україною на основі права народів на самовизначення [4].

Щодо стосується державотворчих процесів Української Далекосхідної Республіки, то українські періодичні видання, які здійснювали свою діяльність на території Далекого Сходу, регулярно інформували населення про події

Української революції та визвольних змагань на теренах сучасної України. З огляду на це, при розробленні Конституції Української Далекосхідної Республіки взято за основу Конституцію Української Народної Республіки, яка своєю чергою отримала вектор українізації з Конституції Пилипа Орлика, враховуючи те, що формулювання базових елементів обох конституцій мають ознаки подібності [5].

Найвищими представницькими державними органами українського населення Далеккого Сходу стали Українські Далекосхідні з'їзди, яких за період існування Української Далекосхідної Республіки було чотири. Так, на четвертому такому з'їзді у період з 25 жовтня до 01 листопада 1918 року у місті Владивостоці постановлено розробити Конституцію національно-культурної автономії (самоврядування) українства на Далекому Сході, текст якого був написаний 25 жовтня по 1 листопада 1918 року [6].

Розроблений проєкт Конституції національно-культурної автономії (самоврядування) українства на Далекому Сході було одногосно прийнято 30 травня 1919 року на засіданні Другої сесії Української Далекосхідної Крайової Ради (27-31 травня 1919 року).

Вважаємо, що Конституцію національно-культурної автономії (самоврядування) українства на Далекому Сході, яка спиралася на світовий досвід конституціоналізму, на ідеї українського національного відродження, доцільно вважати Конституцією Української Далекосхідної Республіки, яка вже була головним документом внутрішнього самоврядування українського населення Далеккого Сходу та не була ухвалена остаточно у зв'язку з загрозою застосування сили з боку більшовиків та силового розгону майбутнього з'їзду.

Конституція Української Далекосхідної Республіки підтримала правила та традиції державотворчих процесів українства, головними з яких є ідеологічна основа, символ національної єдності та нормативно-правова база і звісно підкреслювала спільну мету українців – створення незалежної Української держави.

Висновок. Яскравим прикладом боротьби Української нації за свою свободу і незалежність є державне утворення Української Далекосхідної Республіки. Хоч українська державність та досвід далекосхідних українців (які активно працювали над створенням власних правових систем) на території Далеккого Сходу проіснувала недовго, вона є важливим кроком на шляху до самоорганізації та самоврядування української громади та головним для розуміння історії України та її національно-визвольного руху.

Конституція Української Далекосхідної Республіки, враховуючи орієнтир на європейську частину України, стала одним з символом національної єдності та орієнтиром у боротьбі за незалежність, національне самовизначення та демократичні права українців, які проживали на території Далеккого Сходу.

У контексті європейського вектору розвитку української державності, розробленим проєктом Конституції Західноукраїнської Народної Республіки передбачалося об'єднання Західноукраїнської Народної Республіки з Великою Україною на основі права народів на самовизначення, а також утвердження

Республіки як самостійна і правова унітарна напівпрезидентська демократична республіка, де її громадянам гарантувалася натуральна, особиста, політична та економічна свобода [15].

Насамкінець можна стверджувати, що проекти Конституцій Західноукраїнської Народної Республіки та Української Далекосхідної Республіки передбачали організацію законодавчої, виконавчої та судової влади, що фактично успадковані від загальноєвропейських тенденцій.

Ключові слова: Державотворення, Українська Далекосхідна Республіка, Зелений Клин, Далекосхідна Україна, державно-правова основа, культурно-просвітницька діяльність, теоретико-правові чинники.

Список використаних джерел

1. Левицький К. Великий зрив. (До історії української державності від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів). - Львів, 1931. - С. 113 - 114. Конституційні акти України. 1917 - 1920. Невідомі конституції України. Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006300-18#Text> (дата звернення: 27.11.2024).
2. Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії (про створення Західноукраїнської Народної Республіки) від 13 листопада 1918 року. ЦДАВО України, ф.3505, оп.1, спр.35, арк.169-169 зв.; Лозинський М. Галичина в рр. 1918 - 1920. - Прага, 1922. - С. 45 - 46.; Конституційні акти України. 1917 - 1920. Невідомі конституції України. Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009300-18#Text> (дата звернення: 27.11.2024).
3. «Прокламація Української національної ради» (19 жовтня 1918), Левицький К. Великий зрив. До історії української державності від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів). - Львів, 1931. - С. 115 - 116; Конституційні акти України. 1917 - 1920. Невідомі конституції України. Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0007300-18#Text> (дата звернення: 27.11.2024).
4. Усенко І.Б., Возьний В.І. Конституційні проекти Галицької держави та Західноукраїнської Народної Республіки, Конституційні проекти С. Дністрянського // Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон - Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2008. - 568 с.: URL: http://www.history.org.ua/?termin=Konstitutsiyini_Proekti_Galitskoi_Derzhavi; http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Konstitutsiyini_Proekti_Galitskoi_Derzhavi (дата звернення: 27.11.2024).
5. Дігтяр Р. В. Історико-правові аспекти к українського державотворення на Далекому Сході // Часопис Київського університету права. - Київський університет права НАН України, Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2022. - Вип. 1. - С. 27 - 32. URL: https://web.archive.org/web/20221028082837/kul.kiev.ua//images//A/Chasopis/CHAS22_1.pdf (дата звернення: 27.11.2024); Григорчук М. В., Дігтяр Р. В. Порівняльно-правовий аналіз окремих аспектів державотворення в конституціях Української Народної Республіки і Далекосхідної Української Республіки (Зелений Клин) та інших документах // Аналітично-порівняльне правознавство. - 2022. - № 6. - С. 22-26. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/273501/268878> (дата звернення: 27.11.2024).
6. Українець на Зеленому Клині. В. 22 червня 1917 року; Андрусяк М. Державні змагання українців на Далекому Сході в 1917-1920 рр. // Літопис Червоної Калини. - Львів, 1932. -

Вип. 4. - С. 5-9. Архівовано з джерела 17 березня 2022. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Andrusiak_Mykola/Derzhavni_zmahannia_Ukrainsiv_na_Dalekomu_Skhodi_v_19171920_rr.pdf? (дата звернення: 27.11.2024).